

## LIDT MERE OM HANS CHRISTENSEN STHENS MELODIBRUG

*Henrik Glahn*

I sin disputats, *Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang*, 1950, (I s. 31-37) giver *Nils Schiørring* en koncentreret oversigt over melodianvendelsen i Hans Christensen Sthens salmer. Da Sthens samlinger er uden noder, må kortlægningen foretages dels ud fra Sthens egne melodihenvisninger, dels – hvor disse ikke findes – ud fra en eventuel forbindelse med ældre eller senere kilder. Schiørring inddeler i sin oversigt Sthens produktion i henholdsvis oversættelser (19 salmer) og originale (22 salmer) og viser, at Sthen i påfaldende grad, navnlig i sine egne salmer, slutter sig til et melodiforråd, der ligger uden for det herhjemme officielt gældende, d.v.s. det stof, vi finder i Hans Thomissøns salmebog 1569 og Niels Jespersens *Graduale* 1573. Det betones med rette, at Sthens salmer var husandagtssange, og helt i pagt hermed betjener Sthen sig i højere grad af »hverdagens melodier«. Middelaldervisen er vel repræsenteret, men heroverfor er »den lyriske af tyske strømninger inspirerede 1600-tals vise« nok så fremtrædende.


Hverken de sikre, resp. tentative melodiidentifikationer eller de omtalte generelle konklusioner i Schiørrings undersøgelse af Sthens melodibrug kræver ved fornyet beskæftigelse med problemerne idag egentlig revision. En sådan er da heller ikke mit anliggende med denne lille artikel, som i lys af en lidt anden opstilling af materialet, nogle supplerende oplysninger samt enkelte forslag til løsninger på melodibestemmelser blot er tænkt som fodnote til Schiørrings grundlæggende fremstilling.

Hvis vi alene holder os til den del af Sthens salmer, som han selv har forestillet sig som sungne, omfatter det relevante stof, såvidt jeg kan se, 37 salmer eller åndelige viser. I Schiørrings materiale medtages herudover 4 digte, som oprindeligt ikke fremtræder i en til sungen fremførelse beregnet form. Det drejer sig om følgende, hvis udelukkelse kort skal motiveres:<sup>1</sup>

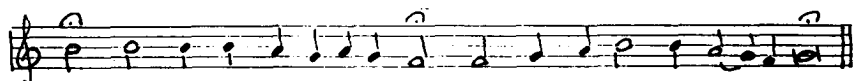
*Ah, leffuende Gud, ieg bekiender for dig* (H), en oversættelse af N. Selneckers *Ach Gott, wie bin ich so unwerd*, der både i den første tyske kilde (1561) og hos Sthen har form af et sammenhængende digt. I sine »Christli-

che Psalmen, Lieder und Kirchengesenge« 1587 har Selnecker selv omredigeret digtet til en salme i 4-lin. strofer, og en tilsvarende proces undergår Sthens version ved optagelsen i Moltkes Haandbog 1639. Salmeformen følges op i senere dansk tradition, og Kingo tildeler den i Gradualet 1699 den lutherske *Veni creator spiritus*-melodi, *Kom Gud Skaber, o Helligaand* (Thomissøn). At salmen desuden herhjemme og i Norge blev sunget på »egen melodi« allerede o. 1700, har jeg omtalt i anden sammenhæng, bl.a. ved henvisning til Christiane Charlotte Amalie Trolles klaverbog.<sup>2</sup> Der er imidlertid anledning til her også at nævne, at Selnecker selv i sin samling 1587 vedføjede den strofiske tekst en ny melodi, som åbenbart har undgået J. Zahns ellers særdeles opmærksomme øje, da han samlede stoffet til sin store antologi af evangeliske kirkemelodier.<sup>3</sup> Uden at sætte den i direkte forbindelse med Sthens salme, vil jeg her citere Selneckers fine melodi:

Ex. 1

orig:  Selnecker 1587 E.I.

Ach Gott wie bin ich so unwerd / Im Himmel und auch auf der



Erd/Kein Menschen ich ansehen darff / Das macht, o, Gott, dein Rute scharff.

På tilsvarende måde udelukker jeg *Og Gud ske Loff til evig Tid* (V) af materialet, fra Sthens hånd ligeledes et læsedigt, selvom strofeinddeling til sangbrug synes at være foretaget ret tidligt, d.v.s. før salmens optagelse i Moltkes Haandbog 1639. Arrebos melodi og den dermed forbundne henvisning 1627 (Ps. 126) vidner herom.

Fredsbeden *Begaffue oss O Herre Gud* (V) benytter de 4 første linier af Thomissøns *Benaade oss O Herre Gud* med *Da pacem*-antifonens melodi (Thom. 254<sup>v</sup>, jfr. G. 14). At der er tale om et læsedigt og ikke en sang fremgår imidlertid af Sthens overskrift: ... »Mand pleyer oc at kalde det Fredsklocken: Naar du derfor hører den ringe og klempete/ saa bed oc læss *Da pacem Domine* ... Det er: *Begaffue oss...*«

Endelig mener jeg, at man kan se bort fra ABC-digtet *All min Trøst, Haab og Tillid* (H<sup>2</sup>), hvis 6-lin. strofe i metrisk henseende forekommer så uregelmæssig og haltende, at en meloditilpasning er usandsynlig.

Som ordningsprincip for de 37 Sthen-tekster har jeg valgt en opdeling i tre grupper, som viser Sthens brug af henholdsvis:

- I *melodier fra den officielle danske kirkesang (Thomissøn-stof)*  
 II *melodier hentet fra det 16. århundredes tyske kirkelige eller verdslige tradition iøvrigt,*  
 III *tysk eller dansk (nordisk), verdsligt eller kirkeligt melodistof, som ikke er verificeret i samtidens kilder.*

Inden for hver af grupperne opstilles teksterne efter versemål, – uanset de problemer, der lejlighedsvis kan være forbundet hermed på grund af de ofte forekommende metrisk vakkelvorne strofer. For hver salme angives forekomsten i Sthens skrifter (jfr. Malling).<sup>4</sup> For melodiernes vedkommende henvises i gruppe I til H. Glahn: Melodistudier 1954, forkortet: G; i gruppe II til Zahn (jfr. note 3), forkortet: Z.

### Gruppe I: 10 melodier – 12 salmer

4 lin. j. 8.8.8.8.

1. *Løfft op mit Kaars, min allerkeriste Brud* (H) = Beholt oss Herre ved dit Ord/ el. Fra Himmelen høyt komme wi (G. 135/128).
2. *Gud ville vi tacke oc være glad* (VT) = Naar wi i største Nøden staa (G. 148).

5 lin. j.tr. 8.8.8.7.4

3. *I Jesu Naffn saa fare vi* (V) = Gud loed sin Røst aff Skyen lyde (G. 54). Det tyske forlæg (N. Herman, Wackernagel III, 1437) har et Kyrioleis-omvæd, som imidlertid *ikke* medtages i Sthens form.

6 lin. j. 8.8.8.8.8.8.

4. *Ach kiere Herre udi høyeste Tron* (II) = Fader vor udi Himmerig (G. 129).

6 lin. j. 8.8.9.8.8.9.

5. *Til Trøst den gandske Christenhed* (V) = Synden gjør Menniskan blind oc lam (G. 149). Sthen: Naar Tegn er skeed i Maane oc Soel.

7 lin. j. 8.7.8.7.8.8.7.

6. *Ah fromme Christne være ved god Trøst* (V) = Aff dybiste nød lader oss til Gud (G. 139).

8 lin. j. 7.6.7.6.6.6.7.6.

7. *O Jesu Liffsens Herre* (V) = Jeg vil mig Herren loffue (G. 82), således Kingo 1699.

9 lin. j. 7.6.7.6.7.6.7.7.6.

8. *Jeg gik mig udi Rosens Lund* (V) = Vaag op, vaag op i Guds naffn (G. 81).

9. *Hvo leffue vil effter sin Sinde* (VT) = samme

11 lin. j. 8.4.7.8.4.7.4.4.4.4.7.

10. *Kand ieg nu Døden ey lenger modstaa* (H) = Maa ieg ulycken ey

kunde modstaa (G. 99).

11. *Til Gud allene min Forhaabning staa* (V) = samme  
12 lin. j. 7.8.7.8.7.6.7.6.7.6.

12. *Allene paa Gud fortrøster ieg mig* (H) = Min Siel nu loffue Herren  
(G. 69).

## Gruppe II: 11 melodier – 13 salmer

4 lin. j. 6.8.8.6.

13. *I Christne store oc smaa* (II) = Du Sündrin willst du mit (1597), Z.  
112. Sthen: Susanna wilt du mit.

4 lin. j. 8.6.8.6.

14. *Nu ville vi siunge oc være glad* (H) = Lobt Gott, ihr Christen alle  
gleich (1560), Z. 198. Tidligst til teksten Kommt her ihr lieben  
Schwesterlein, 1554.

4 lin. j. 8.7.8.7.

15. *Jeg veed it evigt Himmerig* (VT) = Ich weiss mir ein ewigs Himmel-  
reich (1646), Z. 249 – Sthen: ingen melodiangivelse. Mel. først Brei-  
tendich 1764.

5 lin. j. 8.7.8.4.7.

16. *Herre Jesu Christ, min Frelser du est* (V) = Ich weiss mir ein Röslein  
(1589), Z. 1678. Sthen: Es ist auff Erden kein schwerer Leiden. –  
Mel. = Kingo 1699.

5 lin. j. 8.8.7.8.7.

17. *Vær mig naadig O Herre sød* (BT) = Bis mir gnädig, o Herre Gott (o.  
1557/1601), Erk-Böhme (E.-B.) 747, Z. 1710. BT: ingen melodiangi-  
velse.

18. *Alle de Dage ieg leffue maa* (S) = samme. Sthen: Dass ich schon arm  
und elend bin (= Ob ich schon arm). Den i hollandsk og tysk tradi-  
tion udbredte visemelodi kendes tillige i tidlig 1600-tals svensk og  
finsk kirkesang.<sup>5</sup>

6 lin. j. 7.7.6.7.7.8.

19. *O Gud effter dig mig forlænger* (V) = O Welt ich muss dich lassen  
(1598), Z. 2293 b. = Kingo 1699. Sthen: Oc Gud, huor saare mig  
længis.

7 lin. j. 8.7.8.7.8.8.7.

20. *Et trofast Hierte, o Herre min* (VT), formentlig = Es geh wie's woll  
auf dieser Erd (1610), Z. 4552. Således Kingo 1699. BT: Et trofast  
Hierte aff al min agt.

7 lin. tr. 7.7.7.7.7.7.7.

21. *Siunge vi aff Hiertens Grund* (H) = Singen wir aus Herzen Grund  
(1588). Tidligst 1544: In natali Domini/Da Christus geboren war, Z.  
4816. Sthen: Singen wir aus Herzen Grund.

8 lin. j. 7.6.7.6.7.6.7.6.

22. *Hiertelig monne mig glæde* (H) = Herzlich thut mich erfreuen (1552), Z. 5361.

23. *Den Mand skal salig vere* (GH) = samme. Sthen: Hertzlich thut mich erfrewen. Som det fremgår af melodiangivelsen, har Sthen ikke betjent sig af det tyske tekstforlægs melodi, Lobwassers Ps. 128 (Z. 5360).

9 lin. j. 8.7.8.7.8.7.8.7.

24. *Jeg arme Synder maa vel klage mig* (V) = Ich armer Sünder freue mich (1582), Z. 8294. En tidligere – og bedre – version end den til Spangenberg's kontrafaktur noterede er Tenor-melodien Ich armes Meydlein klag mich sehr i satser af Senfl og Othmayr i Ott 1544, resp. Forster 1549 (jfr. Böhme Altdeutsches Liederbuch 212; E.-B. 479).

12 lin. j.-tr. 8.8.7.8.8.7.2.2.4.4.4.8.

25. *Af Høyheden oprunden er* (VT) = Wie schön leuchtet der Morgenstern (1599), Z. 8359.

### Gruppe III: 11 eller 12 melodier – 12 salmer

+ betegner omkvædslinie.

3 lin. j. 8.8.9<sup>+</sup>.

26. *Jeg stod mig op en Morgenstund* (V).  
Sthen: Jeg stod mig op en Morgenstund.

4 lin. j. 7.6.7.6.

27. *O Gud, hvor maa vi klage* (VT).

4 lin. j. 8.7.8.7.

28. *O Menniske tenck paa dine Vilkaar* (H).  
Sthen: O lønlig sorrig, huad est du tung.

4 lin. j. 8.7<sup>+</sup>.8.7<sup>+</sup>.

29. *Hvem skal ieg klage mit sorrigfulde Mod* (VT).  
Sthen: Jeg var mig saa lidet et Barn.

5 lin. j. 8.7.8.7.4<sup>+</sup>.

30. *Himmerigis Rige lignes maa* (VT).  
Sthen: Der var en Konge i Dannemarck.

5 lin. j. 8.7.8.7.9<sup>+</sup>.

31. *Den liuse Dag forgangen er* (V) = Kingo 1699.  
Sthen: Jeg tiende mig udi Greffvens Gaard.

5 lin. j. 8.8.8.8.6.

32. *Frels mig O Herre aff all min nød* (T).  
Sthen: Mein Gott, Mein Gott, Gedenck an mir.

6 lin. j. 8.7.8.7.8<sup>+</sup>.

33. *Den mørcke Nat forgangen er* (V)

6 lin. j. 8.8.7.8.8.7.

34. *Om Ecteskabs stat vi siunge vil* (V).

Sthen: Den Dithmercke Feydevisse, Vellan, vellan udi Guds Naffn.

35. *Verdslig Ære, Hovmod oc Pragt* (T)

7 lin. j. 7.6.7.6.7.7.6.

36. *Herre Christ vi dig nu prise* (V)

8 lin. j. 8.7.8.7.8.7.8.7.

37. *Guds Naade altid ieg prise vil* (VT).

BT: Sommersens tid jeg prise vil.

Som supplement til listen kan der være grund til at anføre, at 17 af de 37 numre repræsenterer *oversættelser* af tyske salmer.<sup>6</sup> Det er nr. 1, 3, 4, 6, 10–15, 17, 21–25 samt 35. I to tilfælde ændrer Sthen på forlæggets strofebygning: nr. 1, hvor melodi angives og nr. 35, som vi skal vende tilbage til. Iøvrigt skal der her blot føjes nogle kommentarer til enkelte af de oversatte salmer og deres melodiforhold, specielt på tysk grund.

Nr. 4, der er en oversættelse af Lucas Backmeisters *Ach lieber Herr im höchsten Thron*, er uden tvivl fra begyndelsen knyttet til den traditionelle Vater unser-melodi, som Sthen angiver både i Haandbogen 1578 og i En Predicken Cælij Cypriani... fra samme år. Men 20 år senere optages salmen i Wolder: *New Catechismus Gesangbüchlein*, Hamburg 1598, med en »ny« melodi, som i den melodisk-rytmiske stil i udpræget grad er en aflægger af den ældre tyske polyfone Lied-tradition, Z. 2602. Det er en smuk frygisk melodi, som helt i pagt med tidens toneartsæstetik tolker salmetekstens indhold, dens karakter af »planctus, Lamentationes, querelas...«, for her at citere Ravns »Heptachordum Danicum«.<sup>7</sup> Digtet – eller psalmeparfrasen (Ps. 91) – er »en bøn til Gud at bede udi Pestilentze«:

Ex. 2

orig: o d d ~

Wolder 1598 nr.220

Ach lieber Herr im höchsten Thron / erbarm dich uns'r durch  
 dei - - nen Son / dein Macht ist groß / dein Hilf ist reich /  
 wir armen Sün - ders bitten dich / sih an der Not darinn wir sind /  
 bey dir man Rath und Hülff - fe findt.

Nr. 17: B. Kretzschmers salme *Bis mir gnädig, o Herre Gott*, som er Sthens forlæg, bærer i de tidligst kendte tyske kilder melodiangivelsen *Ob ich schon arm und elend bin* og bringes med denne udbredte – også til andre tekster kendte – melodi noteret o. 1557 i en håndskreven samling (Dresden Cod. M. 53). Melodibrugen konfirmeres i senere kantionaler (jfr. Z. 1710). Sthen (dvs. BT) forsyner ganske vist ikke den danske oversættelse med melodiangivelse, men at den nævnte tyske visemelodi i hvert fald har hørt hjemme i Sthens repertoire, fremgår entydigt af nr. 18. Sammenhængen synes oversat i Schiørrings oversigt, hvor til gengæld salmestrofens metriske lighed med Mogens Banckes kontrafaktur *Jeg stod en Morgen saa hemmelig* (ligeledes fra Benedichts tillæg 1586) noteres. Melodien til denne kendes ikke, men en nærliggende mulighed er den ovennævnte *Ob ich schon arm*, som allerede ved midten af århundredet er dokumenteret i dansk oversættelse, *Vel det jeg arm og elendig er* (Hjertebogen 1553-55).<sup>8</sup>

Det skal endelig nævnes, at Kretzschmers salme i samlingen *Christliche Hausgesenge*, Nürnberg 1569 (Wackernagel IV, 721) bærer melodioverskriften *Was wollen wir aber heben an*, en hyppigt forekommende visebegyndelse, som imidlertid er knyttet til andre melodier og strofeformer end den foreliggende (jfr. Böhme: *Altdeutsches Liederbuch*).

Nr. 23 Lobwassers Ps. 128, *Selig ist der gepreiset*, overfører den gængse franske psaltermelodi, Z. 5360, men i dette tilfælde har Sthen udtrykkelig henvist til Walters allerede i Haandbogen 1578 benyttede melodi. Måske har Sthens tekstforlæg – som vi ikke kender – haft en tilsvarende henvisning?

For de *originale* salmers vedkommende har Schiørring i flere tilfælde, hvor en umiddelbar identifikation ikke er mulig, sluttet sig til melodibrugen ud fra senere danske kilder – specielt Kingos – melodinedfældelse. At metoden er berettiget, selvom der er tidsmæssigt lange intervaller mellem første tekstversion og første melodiforekomst på dansk grund, dokumenteres bl.a. af nr. 15 og 16. Man kan derfor også fuldtud slutte sig til formodningen om, at Kingos melodier til nr. 19, 20 og 31 i princippet svarer til Sthens intentioner.

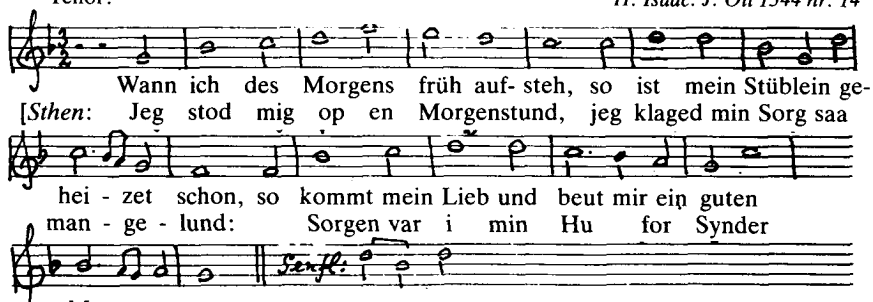
Tilbage bliver herefter restmaterialet i gruppe III, hvor vi på grundlag af de registrerede strofeformer kan antyde nogle muligheder og løsninger.

Nr. 26 er en kontrafaktur,<sup>9</sup> men det verdslige forlæg er ukendt. Inden for det 16. århundredes tyske viseoverlevering, som Sthen har øst flittigt af, findes imidlertid en enkelt melodi i det specielle metrum, som knytter sig til *Jeg stod mig op en morgenstund*, og hvor tekstbegyndelsen rummer associationer til den danske vise: *Wann ich des Morgen früh aufsteh*.<sup>10</sup> Visen hører til det ældre lag i tysk folkesang, og melodien er overleveret i polyfone

udsættelser af Heinrich Isaac og Ludwig Senfl,<sup>11</sup> af sidstnævnte bl.a. i kombination med *Ach Elsein, liebes Elsein* og *Es taget vor dem Walde*. Jeg vælger her at gengive melodien i dens »reneste« form efter Isaacs udsættelse a 4 voc., hvor første strofe har melodien i Tenor, mens den i anden strofe lægges op i Discantus. Man vil af eksemplet samtidig se, at Sthens tekst slutter sig som hånd i handske til melodien:

Ex. 3

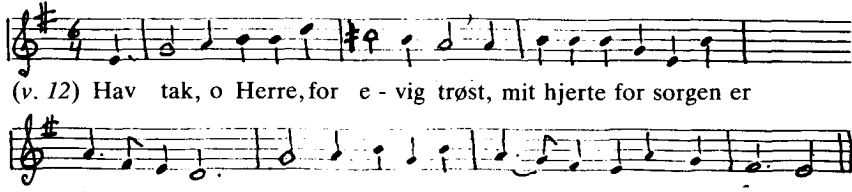
Tenor: H. Isaac. J. Olt 1544 nr. 14



Wann ich des Morgens früh auf-steh, so ist mein Stüblein ge-  
 [Sthen: Jeg stod mig op en Morgenstund, jeg klaged min Sorg saa  
 hei - zet schon, so kommt mein Lieb und beut mir ein guten  
 man - ge - lund: Sorgen var i min Hu for Synder  
 Mor - - gen.  
 - mi - - ne.]

Sthen-kenderen, domprovst Rich. Fangel, foretog for nogle år siden en sproglig og metrisk bearbejdelse af et udvalg af digtets strofer med tanke på praktisk salmebrug.<sup>12</sup> En tilsvarende let redigering af den gamle visemelodi kunne gøre den aktuel påny:

Ex. 4



(v. 12) Hav tak, o Herre, for e - vig trøst, mit hjerte for sorgen er  
 lettet og løst. Glæden er i min hu ved Kristus a - le - ne.

Nr. 27: Sthen har ikke forsynet sin »klagevisen over verdens utoskab« med melodihenviisning, men strofeformen svarer til den samtidige *O Jesu for din pine*, hvis melodi benyttes af Arrebo 1627 (ps. 69) og senere optages af Kingo 1699, ligesom den kendes i andre danske og nordiske 1600-tals kilder.<sup>13</sup> At den har sin rod i folkelig, verdslig praksis dokumenterer Schjørring (I, s. 188) bl.a. gennem dens identitet med Liden Karin-strofens form. Når Sthen i sin salme *O Gud, hvor maa vi klage* benytter den samme, kan man meget vel – uden mulighed for bevis – forestille sig, at han har digtet den til tonerne af *O Jesu for din pine*.



Nr. 33: Med genopdagelsen i forrige århundrede af Sthens salmer og deres optagelse i salmebøgerne blev navnlig nr. 16 – i Fr. Hammerichs version, *Du Herre Krist* med A. P. Berggreens melodi (1852) – samt nr. 33, *Den mørke Nat forgangen er* med Aug. Windings melodi (1878), centralt placerede i kirke- og menighedssang. Men mens man har rede på de oprindelige melodiforhold omkring nr. 16, hvortil Sthen selv har angivet en kendt melodi, er den originale melodibrug til *Den mørke Nat forgangen er* et hidtil uafklaret problem. Schjørring må her nøjes med at nævne, at salmen figure- rer i et Flyveblad 1714 med henvisningen »“under sin egen bekendte melo- di”“, der ikke længere er kendt«.

Imidlertid tror jeg, at løsningen på melodiens gåde ligger lige for, hvis man hefter sig ved placeringen af *Den mørke Nat* i Vandrebogen, hvor den følger umiddelbart efter gengivelsen af den fra Thomissøns salmebog kendte gamle dagvise, *Den signede dag, som vi nu se*. Med optagelsen af denne har Sthen – som fremhævet af Ernst Frandsen<sup>14</sup> – tilkendegivet, at han med sin nye »dagvise« ikke har ønsket at overflødiggøre den gamle vise, kendt og sunget gennem generationer tilbage i tiden før reformationen. Morgensan- gen af Sthen er – med brug af andre billeder og med omkvædets genklang af folkevise – ikke blot en videreførelse af dagvise-genren, men som vi ser i Vandrebogen bogstaveligt en fortsættelse af den middelalderlige dagvise. Og for melodibestemmelsen er det naturligvis her afgørende, at Sthen betje- ner sig af den gamle vises strofeform, hvorfor det da også, således som digtet er placeret, var ganske overflødigt at forsyne det med nogen melodi- angivelse. Melodien til *Den signede dag* ikke blot kunne overføres til *Den mørke nat*, – den var for Sthen en underforstået selvfølge i sammen- hængen.<sup>15</sup>

Nr. 34-35 er begge i den velkendte Lindenschmied-strofe, i Thomissøn bl.a. (efter tysk mønster) brugt til *Kommer hid til mig, sagde Guds Søn*, som Sthen naturligvis har kendt. Til nr. 34 angives imidlertid den dithmarske kampvise, som ikke kan præciseres nærmere end ved henvisning til tyske krigssange fra tiden i samme strofeform. Melodier til *Ach Gott in deinem höchsten Thron* (Böhme: Altdeut. Liederb. 390) og *Ach Herr, du allerhöch- ster Gott* (samme nr. 407) er mulige løsninger i denne forbindelse, i begge tilfælde kristelige viser, som betjener sig af melodier til landsknægts-viser (*Sie sind geschickt zum Sturm und Streit!*)

Nr. 35 bygger som nævnt på tysk salmeforlæg, men Sthens version afviger fra forlæggets strofeform. Hvis Sthen har forestillet sig den sunget på en fra Thomissøn kendt og indsungen melodi, er den anførte Lindenschmied-tone, *Kommer til mig* (G. 71), eneste mulighed.

Nr. 36 er »en taksigelse efter Maaltid«, digtet i samme metrum som to af Thomissøn fra Babst 1545 oversatte bordsalmer: *Dig bede wi Børnene dine*

og *Herre Gud du være nu priset*, der begge angives at skulle synges som *Herre Christ Gud Faders enbaarne Søn* (G. 67). Da Sthen ikke blot i den ydre form, men også i de sproglige udtryk og indholdsmæssigt har stærke mindelser om Thomissøns *Herre Gud du være nu priset*, ville det være fristende uden videre at henføre hans salme til samme velkendte melodi. Distraherende for denne nærliggende slutning er det imidlertid, at Sthen kræver gentagelse af strofens slutlinie, en ekkovirkning, som dog ikke udelukker brugen af den anførte traditionelle melodi.

Nr. 37 er – ligesom nr. 20 – en kontrafaktur med kendt forlæg, men melodien har ikke, til forskel fra *Et trofast hjerte*, kunnet verificeres hverken i samtidig eller senere overlevering. Mens nr. 20 i Kingo optages med »egen melodi«, må man i Gradualet ved sekundære henvisninger krydse sig frem til, at *Guds Naade jeg altid prise vil* skulle synges på Thomissøns *Mit Haab og Trøst og al Tillid*. Det er indlysende, at denne melodi ikke kan være identisk med den verdslige *Sommersens tid jeg prise vil*. Uden at der dermed antydes nogen sikker løsning, kan man pege på, at der inden for Thomissøns repertoire rummes yderligere to melodier i det her omhandlede metrum, begge af tysk verdslig oprindelse: *O Herre Gud det kommer nu ud* (G. 68) og *Fryder eder i denne tid* (G. 74, Z. 5693).

I den afsluttende del af Vandrebogen har Sthen tilføjet to rimdigte, »Bogen taler til Læseren« og »Læseren taler til Bogen«. I det førstnævnte er der en passage, som bør citeres her, fordi den berører Vandrebogens melodibrug og former sig som et forsvar for udnyttelsen af verdslige toner. Han vender sig mod dem, der mener ilde om hans bog

»oc sige: disse Vjsjer en part met lætfærdig stemme gaar/

Ligesom det oc icke i Psalmebøger staar/

Etliche Psalmer der brugelige ere/

Oc aff Verdslige Vjsers stemme tagen mon være/

Doctor Knaustius oc andre flere/

Haffue hele Vjsebøger der om skreffuet til goder Lære/

Huad hinder kand det Religionen giøre/

At mand det Onde til beste kand vende oc føre/

...

Effter Stemmen skal mand ey saa meget acte/

Som effter Ord oc Meening dem vel betracte/...« etc.

Når Sthen med disse knudrede linier forsøger at retfærdiggøre brugen af verdslige visemelodier til kristelige salmer, er argumentationen ikke meget forskellig fra den, vi møder senere hos Kingo i fortalen til »Aandeligt Sjungekør« 1674 (jfr Schjørring s. 206 ff.), selvom Sthen udtrykker sig en del

mere afdæmpet om sagen end Kingo. Sthen forsvarer den anvendte praksis ved henvisning til at man kan finde tilsvarende i visebøger af »Doctor Knaustus oc flere andre«. Der hentydes hermed til den tyske digter *Heinrich Knaust*, som i 1571 udsendte en mærkelig samling »Gassenhawer, Reuter- und Bergliedlein, Christlich, moraliter unnd sittlich verendert, damit die böse ergerliche weiss, unnütze und schampare Liedlin auf den Gassen, Felde, Häusern unnd andersswo zusingen, mit der Zeit abgehen möchte, wann mann Christliche, gute, nütze Texte und wort darunder haben köndte«. Forlægget for dette outrerede eksempel på reformationsårhundredets brug af kontrafaktur er samlingerne »Gassenhawrlin« og »Reutterliedlin« udgivet 1535 i Frankfurt a.M. af Chr. Egenolff (RISM 1535<sup>10</sup> og 1535<sup>11</sup>) i to sæt stemmebøger.<sup>16</sup> Knausts samling er til forskel fra forlægget uden noder, hvorfor den i henseende til dens erklærede formål næppe har fået nogen virkning, og hans kristelige parodier synes da heller ikke at have vundet indpas i tysk salmesang.

Sthen har altså kendt Knausts visebog; men om Sthens omgang med de kristeligt forandrede »Gassenhauer« m.v. har smittet direkte af på hans digtning, må vi overlade til tekstforskningen at undersøge. I hvert fald kan vi fastslå, at Hans Christensen Sthen var som digter ingen »Doctor Knaustus«. Hans salmer og brug af melodier er blottet for »systematik« og er ikke dikteret af noget moraliserende program. Derfor fremtræder melodiforholdene – som i Thomissøns salmebog – også som helhed kildemæssigt broget. En fornyet afsøgning af repertoiret efterlader fortsat en række uløste og måske uløselige melodispørgsmål, som det med dette beskedne bidrag desværre helt overvejende kun har været muligt at trække yderligere op. Hvilket forhåbentlig kun kan være en tilfredsstillelse for den, der på dette som på andre og måske mere centrale områder i dansk viseforskning har banet vejen, og hvem disse linier er tiltænkt som hyldest og tak.

## Noter

1. Foruden generelt til Schiørrings fremstilling henvises til den af A. Malling: Dansk Salmehistorie VII, 1972 s. 263-264 meddelte oversigt over Sthens salmestof, der her omfatter ialt 43 tekster inklusive den ustrofiske *O Himmelske Gud og Fader blid* (H) og den usikre *Mit Hierte gøres mig bange*. For de enkelte teksters vedkommende må – sålænge den ønskværdige kritiske Sthen-udgave endnu ikke foreligger – henvises til antologien i C.J. Brandt og L. Helweg: Den Danske Psalmedigtning 1846, nr. 230-267, hvortil også Malling henviser. – Signaturforklaring vedr. de enkelte salmers forekomst er givet i note 4.
2. Jfr. H. Glahn: Om melodiforholdene i Kingos Graudale. Efterskrift til facsimileudgave, udg. af Samfundet Dansk Kirkesang i anledning af Mogens Wöldikes 70-års dag 1967, s. 20. Se tillige *Das Klavierbuch der Christiana Charlotte Amalia Trolle (1702)*. Eingeleitet und herausgegeben von Uwe Haensel. Quellen und Studien zur Geschichte Schleswig-Holsteins, Band 3, 1974 nr. 93.

3. Johs. Zahn: Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder I-VI, Gütersloh 1889-93.
4. Der anvendes følgende forkortelser:  
H: En liden Haandbog 1578 (listen nr. 1, 4, 10, 12, 13, 14, 21, 22, 28)  
H<sup>2</sup>: En liden Haandbog 1589 (All min Trøst, Haab... ekskluderet)  
T: En liden Trøst scriffit 1581 (nr. 32, 35)  
S: Saligheds Vey 1584 (nr. 18)  
V: En liden Vandrebog (1589) (nr. 3, 5, 6, 7, 8, 11, 16, 19, 24, 26, 31, 33, 34, 36)  
VT: En liden Vandrebog – (Tillæg o. 1600) (nr. 2, 9, 15, 20, 25, 27, 29, 30, 37)  
BT: Thomissøns salmebog, Benedict 1586, tillægget. (nr. 17)  
GH: Geistlig Hussraad 1592 (nr. 23)  
Foruden nr. 17 er følgende salmer af Sthen optaget i BT: nr. 4, 12, 20, 28 og 37. I selve salmebogen, Thomissøn 1586, er som nye optaget nr. 10 og 22. Jfr. Erik Dal: Hans Thomissøns salmebog 1569-1676. En almen orientering og en speciel bibliografi. Efterskrift til facsimileudgave af Hans Thomissøns salmebog 1569, udg. af Samfundet Dansk Kirkesang 1968. Melodihenvisningerne i BT svarer i et og alt til de efter Sthens skrifter gengivne.
5. T. Ilmari Haapalainen: Die Choralhandschrift von Kangasala aus dem Jahre 1624. Åbo 1976 s. 249 ff.
6. Ernst Frandsen: Hans Christensen Sthen. Studier i det 16. Århundredes danske Litteratur. Acta Jutlandica IV, 1 1932, s. 73.
7. Heptachordum s. 51. Jfr. Facsimileudg. ved Bengt Johnsson 1977 (Bd. I Facsimile, Bd. II Kommentarer og kildestudier).
8. Jfr. Schiørring I s. 145.
9. Frandsen op.cit. s. 78 ff.
10. F. Böhme: Altdeutsches Liederbuch nr. 204. – Se tillige Kurt Gudewill: Deutsche Volkslieder in mehrstimmigen Kompositionen aus der Zeit von ca. 1450 bis ca. 1630. Handbuch des Volksliedes II, München 1977 s. 452 og 473.
11. *Senfl.*: Ott 1534 nr. 67 og 68 (RISM 1534<sup>17</sup>); kombineret med Ach Elselein, liebes Elselein og Es taget vor dem Walde i mss. Basel og München, jfr. Erbe deutscher Musik X nr. 32. – *Isaac*: Ott 1544 nr. 14 (RISM 1544<sup>20</sup>).
12. Hymnologiske Meddelelser 1, 7 1972 s. 6-8.
13. Se herom bl.a. Haapalainen op.cit. s. 322 f.
14. E. Frandsen op.cit. s. 96 f.
15. Med den fremførte argumentation for, at Sthens morgensang uden tvivl er skrevet til dagvisens melodi kommer den i Den danske Salmebog nr. 682 parentetiske henvisning (efter Winding og Laub) til at stå med *historisk* vægt, – ikke blot som udtryk for strofefællesskab.
16. Jfr. Fr. Blume: Die evangelische Kirchenmusik, Potsdam 1931 s. 14-16. Titlen gengivet efter Ph. Wackernagel: Das deutsche Kichenlied 1841 s. 786.
17. Jfr. Wackernagel IV nr. 1144-1173.

En række af de melodier, der anføres eller omtales i artiklen, er stadig i brug og findes i Den danske Koralbog. Læsere, der måtte have lyst til at slå dem efter, vil kunne betjene sig af efterfølgende »nøgle«:

Kom Gud Skaber o Helligånd: DDK 256

O Gud ske lov til evig tid: DDK 334

Listen nr. 1: DDK 23 eller 108

Listen nr. 2: DDK 321

Listen nr. 4: DDK 341

Listen nr. 6: DDK 101

Listen nr. 7: DDK 218

Listen nr. 12: DDK 295  
Listen nr. 14: DDK 351  
Listen nr. 15: DDK 213  
Listen nr. 16: DDK 82  
Listen nr. 19: DDK 127  
Listen nr. 20: DDK 196  
Listen nr. 21: DDK 302  
Listen nr. 22/23: DDK 297  
Listen nr. 25: DDK 2  
O Jesu for din pine: DDK 371  
Kommer sig mig, sagde: DDK 343  
Herre Christ, Gud Faders: DDK 347  
Mit Haab og Trøst og al: DDK 434

Til slut bringer jeg Sthen-forskeren, sognepræst *Jens Lyster*, en hjertelig tak for al venlig hjælp og beredvillige oplysninger under udarbejdelsen af denne artikel.

*H. G.*